

PALEO- AKTUEEL

2

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1991, Biologisch-Archaeologisch Instituut, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Foto omslag: G.J. Bartstra

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: BAI, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0251-8

PALEO-AKTUEEL

2

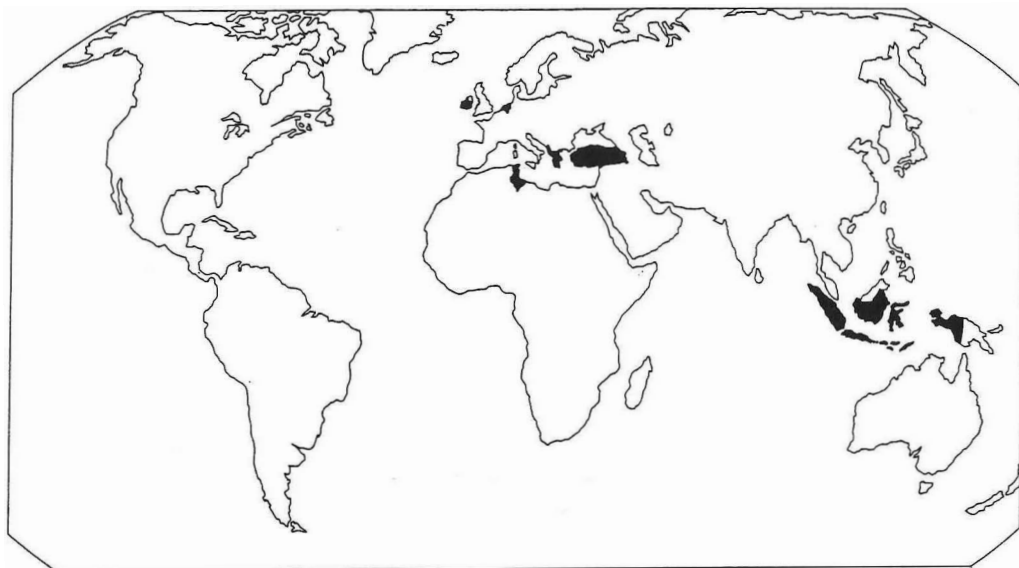
redactie

**Mette Bierma
Jurjen M. Bos**

Biologisch-Archaeologisch Instituut

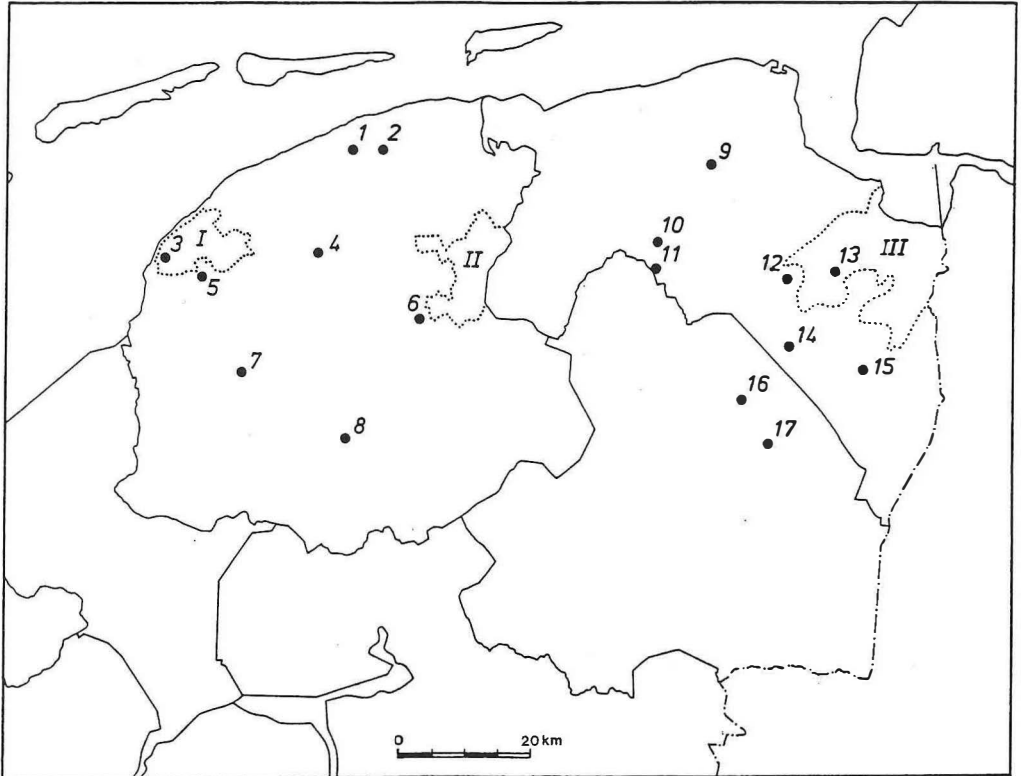
Groningen, 1991

In deze aflevering: Griekenland, Ierland, Indonesië, Nederland, Tunesië en Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland:

1. Oosterbeintum; 2. Foudgum; 3. Wijnaldum; 4. Leeuwarden; 5. Doijum; 6. Egbertsgaasten; 7. Bons; 8. Oudehaske; 9. Stedum; 10. Groningen; 11. Neerwolde; 12. Zuidwolde; 13. Scheemda; 14. Wildervank; 15. Onstwedderholte; 16. Gieten; 17. Bronneger; I. De Bjirmen; II. Achtkarspelen-Drachten-Eestrum; III. Dollardboezem.

INHOUD

G.-J. BARTSTRA Het BAI op Sulawesi: verkenningen in de Walanae vallei	9
S. BOTTEMA, H.A. GROENENDIJK & E. MOOK-KAMPS Archeologisch en palynologisch onderzoek van een pingo te Wildervank (Gr.)	15
D. STAPERT Het onderzoek van de Ahrensburg-vindplaats te Oudehaske (Fr.) in 1990	19
E. KRAMER Mesolithische vondsten bij Egbertsgaasten (Fr.)	25
S. BOTTEMA, F. BOTTEMA & N. BOTTEMA-MACGILLAVRY De exploitatie van een infrastructureel traag ecosysteem: het verzamelen van wijngaardslakken	28
P. KROEZENGA, J.N. LANTING, R.J. KOSTERS, W. PRUMMEL & J.P. DE ROEVER Vondsten van de Swifterbantcultuur uit het Voorste Diep bij Bronneger (Dr.)	32
J.N. LANTING & S. BOTTEMA Aanwijzingen voor een pre-Trechterbekerlandnam in het Gietsenveentje, gem. Gieten (Dr.)	37
A.T. CLASON De radius-beitels van Ilipınar (Turkije)	40
E. DRENTH & A.E. LANTING De chronologie van de Enkelgrafcultuur in Nederland: enkele voorlopige opmerkingen	42
H.A. GROENENDIJK Grafheuvels op de Onstwedderholte (gem. Stadskanaal, Gr.)	47
B. RAFTERY & W.A. CASPARIE Houten veenwegen in Ierland	52
I.-L. STUIJTS Kinderoffers in de Tophet (Carthago); houtskoolonderzoek	58
J.M. PASVEER Foudgum (Fr.) in de Romeinse tijd	62

O.H. HARSEMA	
Wat Amerika ons kan leren: over 19e-eeuwse landschaps- schilderijen en ethno-ecologische geschiedschrijving	66
R. NEEF & S. BOTTEMA	
Mest als bron voor verkoold plantaardig materiaal uit opgravingen in het Nabije Oosten. Waarnemingen en experimenten	72
J. MOLEMA	
Archeologische verkenningen in de landinrichtingsgebieden Achtkarspelen, Eestrum en Drachten (Fr.)	77
A. EFSTATHÍOY, Z. MALAKASIÓTI & H.R. REINDERS	
Een survey in het gebied ten noorden van Hellenistisch Halos (Griekenland)	82
Y. DIJKSTRA	
De archeologie in ruilverkaveling De Bjirmen (Fr.)	87
W. PRUMMEL & E. KNOL	
Strandlopers op de brandstapel	92
J.M. BOS & J. ZIJLSTRA	
Nieuwe fragmenten van de 'koninklijke' spang van Wijnaldum (Fr.)	97
T. LOOIJENGA	
De runeninscriptie van Doijum (Fr.): echt of vals?	100
W.A. CASPARIE	
Houtgebruik in het vroeg-middeleeuwse grafritueel in Noord-Nederland	103
P.B. KOOI, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER	
De wierde De Weer bij Stedum (Gr.)	108
J.M. BOS, J.K. BOSCHKER, A. JAGER & D.M. VISSER	
Een terpje en een wier in Bons, bij Sneek (Fr.)	111
C.R. JAGER	
Veenterpen in Neerwolde (Gr.); het aardewerk van terp nr. 3	115
H.A. GROENENDIJK	
Middeleeuwse bedijking aan de rand van de Dollard bij Zuidbroek (Gr.)	118
J. MOLEMA	
Kerken in de voormalige Dollardboezem (Gr.)	123
H.T. UYTTERSCHAUT	
De menselijke skeletten uit Scheemda (Gr.)	127

G.L.G.A. KORTEKAAS	
Opgraving Wolters-Noordhoffcomplex te Groningen (Gr.)	130
J.T. ZEILER & J. SCHELVIS	
Veren, mijten en een luis	134
A. JAGER	
Het Kapittelhuis te Leeuwarden (Fr.)	137
W.A. CASPARIE & J. SCHONEVELD	
Een pseudo-leienboekje van het Martiniekerkhof in Groningen (Gr.)	140
P. BAKS	
De burcht van graaf Edzard in de stad Groningen, 1506-1514	143
J. SCHELVIS	
Een ei hoort erbij... Parasieten in en op de 17e-eeuwse bewoners van het Martiniekerkhof in Groningen (Gr.)	149

DE RADIUS-BEITELS VAN ILIPINAR (TURKIJE)

A.T. Clason

De woonheuvel van Ilipinar ligt even ten zuiden van Orhangazi op een alluviale puinkegel in de vlakte van Iznik, ongeveer 1,5 km van de oever van het meer van Iznik. Sinds 1987 vindt er onderzoek plaats vanuit het Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul, onder leiding van J.J. Roodenberg. Het doel van het onderzoek is in de eerste plaats een beter inzicht te krijgen in de relatie van het Nabije Oosten en Zuid- en Midden-Europa vanaf ca. 10.000 BP toen in het eerste gebied de voedselproductie begon. Met andere woorden hoe kwamen veeteelt en akkerbouw naar Europa, in het bijzonder de belangrijkste huisdieren schaap, geit, rund en varken en de landbouwgewassen tarwe en gerst. Tijdens de opgraving wordt veel goed bewaard faunamateriaal verzameld (Buitenhuis, 1989-1990) waaronder een groot aantal artefacten van been en gewei.

Tijdens een kort bezoek aan de opgraving in begin augustus 1990 kwam ik bij het bekijken van deze artefacten met H. Buitenhuis (BAI) twee exemplaren tegen van radius-beitels. Zo'n beitel is gemaakt uit de mediale proximale zijde van de radius (het spaakbeen) van een rund, waarbij het enigszins concave mediale deel van het gewrichtsvlak behouden blijft. De beitels werden gevonden aan de westkant van het jongste huis uit fase VIII (Roodenberg et al., 1989-1990: pp. 67, fig. 5.1). De wanden van dit huis waren gemaakt uit tichelstenen en modder versterkt met houten planken. Fase VIII heeft een ¹⁴C-datering van ca. 7000-6900 BP.

Ik vond de radius-beitel eerder in Niederwil in Zwitserland en Makotrašy in Tsjechoslowakije (Clason, 1985). Deze behoren respectievelijk tot de Pfynercultuur en de Trechterbekercultuur. Deze nederzettingen kunnen globaal gedateerd wor-

den op 3000 v. Chr. De radius-beitel is ook bekend uit het Deense neolithicum. Becker (1963) toonde aan dat de radius-beitel gebruikt kan worden voor het bewerken van hout.

Over de woningen van Makotrašy is niets bekend. De woningen van Niederwil hadden houten planken vloeren die op houten stammetjes lagen. De daken werden gedragen door houten stammen (Waterbolk & van Zeist, 1978). Zoals boven vermeld werd ook in Ilipinar hout gebruikt bij de constructie van huizen. Het is niet mogelijk om een verband aan te geven tussen de beitels uit Midden- en Noordwest-Europa en die van Ilipinar in Anatolië; de laatste zijn 2000-3000 jaar ouder. De gelijkenis is echter opvallend. Daarbij moet bedacht worden dat de radius van een rund slechts bij uitzondering als grondstof voor het vervaardigen van werktuigen gebruikt werd. Een reden voor het gebruik van de radius voor het maken van deze beitels kan gelegen zijn in het werk dat men met de beitel wilde doen. De mediale zijde van de radius is licht convex, waardoor de buitenkant van de radius-beitel dit ook is. Zware beitels vervaardigd uit bijvoorbeeld runder-metapodia hebben een rechte buitenkant. Ook deze kunnen overigens voor houtbewerking gebruikt worden.

Beschrijving van de beitels

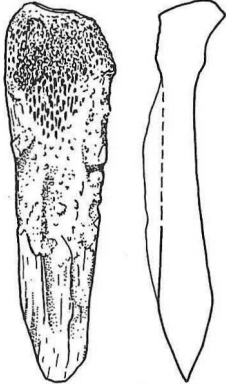
Nr. ILIPX 13, 082, 14-10-1987

r. radius

gr. lengte: 110 mm

gr. dikte mediaal gewichtsvlak proximaal: 33,4 mm

Fabricatiesporen zijn alleen op de rechter zijde te zien, verticale kerfsnede. Van het werkeinde zijn waarschijnlijk beide hoe-

ILIP'87 X 13 082
B.CLAASZ COOCKSON

ken afgesprongen. De beitel is daarna weer gebruikt, waarvan afgesprongen splinters getuigen.

Nr. ILIPX13, 086, 14-10-1987

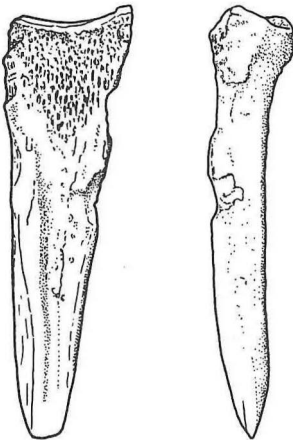
l. radius

gr. lengte: 127,8 mm

gr.dikte mediaal gewichtsvlak proximaal: 39,2 (te dik) mm

br.beitelvlak: 12,0 mm

Op de ene zijde zijn duidelijke kerfsporen van een 'vuurstenen' werktuig te zien. Op de andere polijstkrassen, proximaal verticaal, daaronder horizontaal. Het werkeinde laat behoudens sporen van afgesprongen

ILIP'87 X 13 086

splinters geen duidelijke sporen zien. Op de buitenkant vertoont de onderzijde horizontale polijstkrassen, daarboven schuin op het werkeinde staande polijstkrassen en verticale krassen. Op de lange zijden zijn boven elkaar twee inkepingen te zien.

Dankbetuigingen

Ik dank Dr. J.J. Roodenberg en zijn medewerkers voor de genoten gastvrijheid in het opgravingshuis te Gölyaka, waar ik de radius-beitels bestudeerde, Dr. H. Buitenhuis (BAI) voor het opzoeken van de opgravingsgegevens en mevrouw Nerina de Silva voor het schoonmaken van de beitels.

Summary

At Ilipinar in Turkey two chisels were discovered made from radii of cattle. Similar chisels are known from Neolithic sites in NW Europe.

Literatuur

- Becker, C.J., 1963. A Danish hoard containing Neolithic chisels. *Acta Archaeologica* 33, pp. 79-92.
- Buitenhuis, H., 1989-1990. The faunal remains. In: J.J. Roodenberg, L. Thissen & H. Buitenhuis, Preliminary report on the archaeological investigations at Ilipinar in NW Anatolia. *Anatolica* 16, pp. 111-119.
- Clason, A.T., 1985. The animal bones and implements. In: E. Pleslová-Stiková, Makotrašy: a TRB site in Bohemia. *Fontes Archaeologici Pragenses* 17, pp. 137-162.
- J.J. Roodenberg, L. Thissen & H. Buitenhuis, 1989-1990. Preliminary report on the archaeological investigations at Ilipinar in NW Anatolia. *Anatolica* 16, pp. 61-144.
- Waterbolk, H.T. & W. van Zeist (red.), 1978. *Niederwil, eine Siedlung der Pfynner Kultur. I. Die Grabungen*. Bern.